զանգական արուեստին ազդեցութեան տակ· եւ չփորձեցին ինքնուրոյն ճաշակով յառաջադէմ նկրտիլ: Եթէ հնագոյն շրջանին աստրական Միջագետքն էր նմոյշներ մատակարարողը հայ մանրանկարիչներուն, հին եւ նոր շրջաններուն բիւզանդական պատկերազարդութիւնը ծառայեց անոնց նմանողութեան գաղափար–օրինակ: Աւետարանիչներու նկարները անփոփոխ իրենց ձեւին մէջ արտանկարուեցան, ճոխացնելով միայն մինչոյն եւ կահաւորումը ինքնուրոյն ճաշակով:

Ֆրխտոնեայ արեւելքի նկարազարդ ձեռագիրները հեղինակներու նկարին երկու զանազան ձեւեր երեւան կը բերեն: Մինչ մէկ ձեւը հեղինակները նստած դիրքի մէջ, դրեթէ յետոյ հանգստացած կը ներկայացնեն, միւս ձեւի մէջ հեղինակները կանգնած կը տեսնուին, ձեռքին մագաղաթեայ գլան մը կամ դիրք մը բռնած: Նստած դիրքի մէջ առնուած հեղինակներու նկարները ժառանգած են հելլենական արուեստէն եւ կարկառուն կ'երեւան անձուկ մօտք բիւզանդական կոչուած արուեստին մէջ: Ոտքի վրայ ներկայացուած նկարները ցանցառ անգամ կը տեսնուին յունարէն ձեռագիրներու մէջ. ընդհակառակը ասորական եւ ասորական գաղափար – օրինակներէ կախում ունեցող հայկական մանրանկարչութեան մէջ այնպէս տարածուն տեղ կը բռնեն անոնք, որ հարկ կ'ըլլայ ըսել, թէ այս ձեւը Միջագետքի մէջ ծագած մոտիւ մըն է, յատուկ արեւելեան նկարագրով[20]: Այսպէս են Ռաբբուլաի Աւետարանը, Բերլինի ասորերէն ձեռագիրը (Sachau, p· 220), Օքսֆորդի Bodl· Dawk· 58 խորհրդաւորը, Պարիսի Ազգ· Մատենադարանի Ա֊. 341 Հին կտակարանը[21], Էջմիածնի Աւետարանը, Մլքէ թագուհւոյ Աւետարանը, Երուսաղէմի հին Աւետարանը[22], Լեւոն Բ֊ի Աւետարանը 1263/64 թուականէն Երուսաղիմի մէջ եւ վերջապէս Վիեննայի Մխիթարեան Մատենադարանի թ· 697 Աւետարանը[23]:

Կիլիկեան հայ մանրանկարչութիւնը սերած է աւելի — հետեւելով բիւզանդականներուն — մատչել Աւետարանիչները նստած դիրքի մէջ: Մեր թ· 6, 7, 9· նկարներու մէջ Մատթէոս, Մարկոս եւ Ղուկաս այս նըստուածքի մէջ ներկայացուած են (հմմտ· առ այս թ· 12—16): Մատթէոս ունի իւր նմանութիւնը Աթէնքի Ազգ· Մատենադարանի թ· 76 Աւետարանին մէջ (տես նկ· 12), դրուած ԺԲ· դարուն[24], ուր նոյն է Աւետարանչին կեցուածքը, հանդերձաւորութիւնը, դրակալին յօրինուածքը, նոյն անգամ պատուակաձեւ ճոպովը· կը տարբերի միայն այն կէտի մէջ, որ յոյնին մէջ Աւետարանիչը գրազած է գրելով, մինչ հայը ներկայացուցած է ձեռքը ծնօտին՝ անձնատուր բարձրագոյն խորհուրդներու (հմմտ· ձեռքը քունքին՝ Թարգմանչաց Աւետարանին մէջ, ԺԳ· դարէն[25]): Բիւզանդական կաղապարէն աւելի անեղծ եւած է Վիեննայի Մխիթարեան Մատենադարանի թ· 278, թղ· 13 բ (ԺԳ/ԺԴ· դար):

Թ· 7 նկարի Մարկոսը համեմատութեան օրինակ ունի Տիւբինգէնի Աւետարանին մէջ[26]· Նաեւ հոս ներկայացուած սեւամագ եւ սեւամօրուք· նոյնպէս գրակալը կը բռնէ ձուկ մը տատնով, գրասեղանը ունի խաչաձեւ դուռ, բայց գոց փեղկերով: Ղուկասի նստուածքը (թ· 9) կը յիշեցնէ Ցովհ· Առաքեալը Աթէնքի Աւետարանին մէջ (Buberl, Nr· 65), որուն մէջոցի կահաւորումը եւ խորքի տեսարանը կարծես ամբողջութեամբ արտացոլացած է հայուն քով: Նմանութիւնը Բիւզանդական օրինակներու հետ աւելի աչքի կը զարնէ թ· 10 նկարին մէջ· Ցովհաննէս ըստ ամենայնի նոյն դիրքով եւ հանդերձաւորութեամբ կանգնած է Աթէնքի թ· 93 Աւետարանին մէջ (ԺԲ· դար, հմմտ· նկ· 16)· պարզախոհած է միայն տեսարանը: Նկարիս ուրիշ փոփոխակները կ'ընծայեն Տիւբինգէնի Աւետարանը[27], Բրիտանական Թանգարանի Or· 5304 (ԺԵ· դար[28]) եւ Վիեննայի թ· 278 (ըստ ամենայնի նման Աթէնքի օրինակին):

Աւելորդ են ուրիշ համեմատութիւնները:

Հ. Ն. ՍԱՒՆԵԱՆ

[20] A. Baumstark, Zum stehenden Autorenbild der byzantinischen Buchmalerei. Oriens christianus, N. S. III (1913), S. 305—310.

[21] Հմմ· Omont, Peintures de l'ancien testament dans un manuscrit syriaque du VIIe ou du VIIIe siècle. *Ի հաւաքման* Fondation E. Piot. Monuments et mémoires publiés par l'Académie des inscriptions et belles lettres. XVII (1909), *էջ* 84—98, *տախտակ* V—IX.

[22] J. Strzygowski, Ein zweites Etschmiadsin-Evangeliar, *Յուշարձան*, *էջ* 345—352:

[23] A. Merk, Die Miniaturen des armenischen Evangeliars Nr. 697 der Wiener Mechitharistenbibliothek, *Հանդէս Ամսօրեայ*, 1927, *էջ* 931—944:

[24] Paul Buberl, Die Miniaturhandschriften der Nationalbibliothek in Athen. Wien 1917, Tafel XXV, Nr. 64. [Denkschriften der K. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse, Bd. 60, Abh. 2.] *Այս հրատարակութենէն են մեր* թ· 12—16 *նկարները, որոնց կիւրէղները ազնուաբար տրամադրեց մեզ Վիեննայի Գիտութեանց Ակադեմիան: Մեր շնորհակալութիւնը Ակադեմիայի Վարչութեան այս պատրաստականութեան համար:*

[25] La Roseraie d'Arménie, III, *էջ* 80/81.

[26] Strzygowski, *Տախտակ* X.

[26] Strzygowski, *Տախտակ* X.

[28] La Roseraie d'Arménie, II, *էջ* 264.

ՑՈՎՀԱՆՆԷՍ ՑՈՎՀԱՆՆԻՍԵՍԵՆ

(Մահուան առթիւ:)

Հայ նորագոյն բանաստեղծներէն էր ապրիլ, սիրող քնարերգական երգերու, արտայայտող խաղաղ զգածումներու: Իր քնարերգութիւններու մէջ միտքն էր սրտին արտայայտիչը, արուեստը արտայայտութեան ձեւը, հեռու անբնականութենէ: Իւր առաջին թոթովանքերուն մէջ արդէն ընտրած էր բանաստեղծը իրեն բնաբան·

Մի՛այն այն կ'ապրի, որ միշտ է անմահ,
Սուրբ զեղեցկութիւն եւ սուրբ գաղափար:

Եւ ահաւասիկ բանաստեղծը հաւատարիմ իւր սկզբունքներուն· սիրեց այդ սուրբ գեղեցկութիւնը նիւթի եւ ձեւի, ձգտեցաւ դէպ ի կատարեալը նիւթի եւ ձեւի, ձգտեցաւ դէպ ի սուրբ գաղափարները մարդի յատակութեամբ, արտայայտութիւններու պարզութեամբ, դիւրընկալ, բայց հմայիչ ոճով:

Երգեց հայրենի աւանդութիւնները, լացաւ հայրենիքի ցաւը, ներշնչեց յոյս եւ խրախոյս դէպի պայծառ ապագան:

Զգեցաւ նա իւր նախորդներու ուղիէն, բայց երեւցաւ ինքնուրոյն ճաշակ· ապրեցաւ ժամանակակից մտաւորներու պարին մէջ, բայց միաց անփոփոխ իւր նկարագիրը երբեք:

Երգեց, երբ Մուսան զրգեց, եւ լռեց, երբ զգաց թէ խոով են իրմէ երկնային ոգիները: Բռնութիւն չգործադրեց նա իր քնարին վրայ:

Իւր առեղծագործութիւնները՝ ինքնուրոյն թէ թարգմանածոյ, եղան սեպհականութիւն հայ ժողովուրդին, կարդացուեցան ամէն հայ ժողովուրդի մէջ·

Ցովհաննէս Ցովհաննիսեան երկար տարիներ գործեց իբրեւ ուսուցիչ Գէորգեան ճեմարանի: Վերջին տարիները կը տեսնուէր Կոմիտասի մէջ: Առոյգ էր անձամբ· կը նկատուէին բոցերը իր աչքերուն մէջ եւ ժպիտ իր երեսին վրայ: Չէր բանաստեղծը, բայց կը խօսէր բանաստեղծը իր արտայայտութիւններու մէջ:

65 տարեկան հասակին բաժնուեցաւ նա մեզմէ (29 Սեպտ· 1929)· բայց պիտի միայ անմահ իր յիշատակը հայ գրականութեան մէջ:

Հ. Ն. Ա.

ԱՄԻՐՏՈՎԼԱԹԻ ԱՄԱՍԻԱՑԻՈՑ ԱՆԳԻՏԱՑ ԱՆՊԵՏ կամ Բառարան բժշկական նիւթոց: Ի լոյս ետ տան Բառարան բժշկական նիւթոց· Ի լոյս ետ տան ղերծ ծանօթագրութեամբք Կ· Ց· Բասմաճեան, փոխ-ատենապետ Պարիսի հայ բժշկական Միութեան· Վիեննա, Մխիթարեան տպ· 1926, 8° էջ XLV + 1Դ + 766 [Կ Ց· Բասմաճեան Մատենադարան, Ա֊]: Գինն՝ 150 Ֆր·:

Բասմաճեան Մատենադարանի Ա֊. հատորը իւր մեծածաւալ ստուարութեամբը տորս իւր մեծածաւալ ստուարութեամբը «պատկառազդու» անունը պիտի խլէ մեզմէ: Ամիրտովլաթ Ամասիացւոյ գլուխ-գործոցը՝ Անգիտաց անգիտը կը ներկայացնէ այն մեզի: Հրատարակութեան որպիսութեան մեզի: Հրատարակութեան որպիսութիւնը թող դատեն ընթերցողները ծանօթանալով բովանդակութեան, զոր ստուերագծել պիտի փորձէ հրաժեշտական:

Հատորին սկիզբը կը զարդարէ Տէր եւ Տիկին Բասմաճեան նկարը· ի տես նկարիս Տիկին Բասմաճեան նկարը· ի տես նկարիս Տիկնոջ դուշակեցինք արդէն, որ † Տիկին Բասմաճեան ալ բաժին մ'ունեցած պիտի ըլլայ ջեանն ալ բաժին մ'ունեցած պիտի ըլլայ հրատարակութեանս մէջ· եւ ստուգիւ «Զօնի ի յիշատակ Տիկին Մարի Կ· Ց· Բասմաճեան» կը յայտնէ թէ Տիկին Մարի ոչ միայն նիւթապէս ստուարած է հրատարակութիւնը, այլ եւ օժանդակած է բնագրին պատրաստութեան, ըլլալով հմտացած հայերէն լեզուին:

«Ակնարկ մը հայ բժշկութեան եւ Ամիրտովլաթի երկասիրութիւններու վրայ» (էջ XI—XVIII) գրուած գաղղիերէն լեզուաւ, կը ծանօթացնէ օտարազգու գիտնականներուն ընդհանրապէս հայ բժշկութեան պատմութեան սկզբնաւորութիւնն եւ զարգացումը, եւ ի մասնաւորի Ամիրտովլաթի անձն եւ գրական գործունէութիւնը: Երկրաչափական ցանկեր, կցուած գաղղերէն բաժնիս (էջ XIX—XLV) կ'ամփոփեն Անգիտաց անպէտի մէջ յիշատակուած ախտանունները (գաղղ· եւ հայ·), բժշկական նիւթերը եւ յատուկ անունները: Անչուշտ կը գիւրացնեն այս ցանկերը օտարազգի ընթերցողներուն՝ Ամիրտովլաթի երկասիրութեան գործածութիւնը, որոնք օգտակար կարող են ըլլալ նաեւ հայ ընթերցողներուն: Հոս կը վերջանայ եւրոպացւոց համար գրուած այս մասը: Կարեւոր էր այս մասը Ամիրտովլաթի համար, եւ ծանօթից չրջանակը լայնացնելու համար, եւ կը համարինք օգտակար ծառայութիւն:

Կը յաջորդէ այս բաժնին հայերէն բնագրակ յատակարանը (էջ Ա—ԼԲ): Բժշկութիւնը որ նախապատմական ժամանակներէ ունի իւր սկիզբը, Հիպոկրատի, Դիոսկուրիդէսի եւ Գալիանոսի ջանքերով փորձառական դիտութիւն կը դառնայ· արաբացի բժիշկները անոնց ձեռք բերած արդիւնքը կը չափազանցեն եւ կ'ընդարձակեն· Հրատարակիչը արաբական բժշկական կիւր տեսութիւնը արարական բժշկական կիւր տեսութեան վրայ (էջ Գ—Դ) գաղափար գրականութեան վրայ, զորոնք կու տայ այն նուաճումներու վրայ, զորոնք արարացի բժիշկները կատարեցին Ը֊—ԺԱ· դարերուն: Հայ բժշկութիւնը ապրեցաւ

© National Library of Armenia